

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Revue biblique, τόμ. 129, τεύχ. 4 (2022)

Ἡ περιοδικὴ ἔκδοση τῆς Γαλλικῆς Βιβλικῆς καὶ Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς τῆς Ἱερουσαλῆμ ἀνοίγει τὸ τρέχον τεύχος της μὲ τὴ μελέτη τοῦ Yoel Elitzur: “Emergence and Disappearance of Words and Expressions in Pre-Exilic Biblical Hebrew” [σσ. 481-504]. Πρόκειται γιὰ μίαν ἔρευνα λεξιλογικοῦ χαρακτήρα ποὺ ἀφορᾷ 17 λέξεις καὶ ἐκφράσεις τῆς βιβλικῆς ἑβραϊκῆς, οἱ ὁποῖες φαίνεται ὅτι ἔχουν ὑποστεί ἀλλαγές στὴ χρῆση καὶ τὴ σημασία τους ἤδη ἀπὸ τὴν προ-αιχμαλωσιακὴν περίοδο. Ὁ σ. μέσα ἀπὸ μίαν διαχρονικὴν πρόσεγγιση, ἢ ὁποῖα ὡστόσο δὲν στερεῖται μιᾶς ἰσχυρῆς δόσης ἀπολογητισμοῦ, προσπαθεῖ νὰ καταδείξει ὅτι κάθε ζωντανὴ γλῶσσα ὑφίσταται ἀλλαγές καὶ ὑπόκειται στοὺς νόμους τῆς γλωσσικῆς ἐξέλιξης, καὶ φυσικὰ τὰ βιβλικά Ἑβραϊκά δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν ἐξαίρεση.

Ἀπὸ τὴ βιβλικὴ γλωσσολογία στὴ βιβλικὴ ἱστορία μᾶς μεταφέρει ἡ ἐπόμενη μελέτη τοῦ Bieke Mahieu με τίτλο: “Revised Chronology for the Kings of Israel and Judah” [σσ. 505-544]. Ὁ σ. καταπιάνεται μὲ τὸ χρονολογικὸ σύστημα ποὺ ἐφαρμοζόταν στὰ δυὸ ξεχωριστὰ βασίλεια, τὸ βόρειο βασίλειο τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸ νότιο βασίλειο τοῦ Ἰουδα. Πρόκειται ὡστόσο γιὰ ἓνα ἀπαιτητικὸ καὶ ριψοκίνδυνο ἐγχείρημα, καθὼς ἡ ἐρμηνεία τῶν βιβλικῶν δεδομένων περιπλέκεται τόσο ἀπὸ τὴν ποικιλία τοῦ πληροφοριακοῦ ὕλικου ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἡμερολογιακῆς ἀρχῆς ποὺ ἐφαρμόζονται δὲν ὑποδεικνύονται ρητὰ μέσα στὰ βιβλικά κείμενα. Ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι τὸ βόρειο βασίλειο ὑπολόγιζε τὴν ἀρχὴ τῆς νέας χρονιᾶς κατὰ τὸν μῆνα Tishri (μεταξὺ Σεπτεμβρίου καὶ Ὀκτωβρίου) καὶ ἐπιπλέον δὲν χρησιμοποιοῦσε τὸ ἔτος ἀνάρρησης ἐνὸς βασιλιᾶ στὸν θρόνο ὡς χρονολογικὸ σημεῖο. Ἀντίθετα, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Mahieu, τὸ βασίλειο τοῦ Ἰουδα ἐφάρμοζε πάντοτε τὴν ἀρχὴ τῆς ἑναρξῆς μιᾶς νέας βασιλείας καὶ ἐπιπλέον ὑπολόγιζε τὴν ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους μὲ τὸν μῆνα Νισάν (Μάρτιος-Ἀπρίλιος) τοῦλάχιστον μέχρι καὶ τὴν πτώση τῆς Σαμάρειας, ὁπότε καὶ υἰοθετήθηκε τὸ σύστημα τοῦ μῆνα Tishri.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη μὲ θέμα: «Diodore de Sicile et la crise maccabéenne» [σσ. 545-573] ἀπὸ τὸν Paul Carbonaro, ἢ ὁποῖα ἐξετάζει τὶς πληροφορίες ποὺ παρέχει ὁ Διόδωρος ὁ Συκελιώτης ἀναφορικὰ μὲ τὴν πολιορκία τῆς Ἱερουσαλῆμ ἀπὸ τὸν Ἀντίοχο Ζ' τὸν Σιδῆτη τὸ 134 π.Χ. Ἡ ἀφήγησις αὐτὴ τοῦ Διοδώρου, ποὺ στηρίζεται ἐν μέρει στὸν Ποσειδώνιο τὸν Ἀπαμέα, ἔχει ἐμφανῆ ἐξάρτησι ἀπὸ μίαν ἰουδαϊκὴν πηγὴν ποὺ υἰοθετεῖ τὸ ἀφηγηματικὸ μοτίβο τῶν διαδοχικῶν ἐποχῶν στὴν παγκόσμια ἱστορία μὲ τελικὸ σκοπὸ νὰ ἀντιπαραβάλλει στὸν Σελευκίδην βασιλιᾶ τὸν προκάτοχό του Ἀντίοχο Δ' τὸν Ἐπιφανῆ καὶ νὰ ἀποδοκιμάσει τὴν ἱεροσυλία τοῦ Ἰωάννη Ὑρκανοῦ. Σύμφωνα ἐπόμενως μὲ τὴν ἐν λόγω ἰουδαϊκὴν πηγὴν, ἢ ἐξέγερσι τῶν Μακκαβαίων κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Δ' ἐξιδανικεύεται ὡς μιὰ χρυσὴ περίοδος γιὰ νὰ ἀμφισβητηθεῖ στὴ συνέχειαν ἡ ἐξουσία ποὺ ἀσκοῦν στὰ Ἱεροσόλυμα ἡ ἱερατικὴ τάξι τῶν Ἀσμονέων, ἓναν σχεδὸν αἰῶνα ἀργότερα. Ὁ σ. καταλήγει συμπερασματικὰ

ὅτι καὶ τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῶν Μακκαβαίων οὐσιαστικά ἐξυπηρετοῦν τὸν ἴδιο ἰδεολογικὸ σκοπὸ.

Ἡ ἐπόμενη κατὰ σειρά μελέτη ἀνήκει στὸν Elad Filler καὶ φέρει τὸν τίτλο: “Joseph’s Non-Interment in Philo’s De Josepho 16-27” [σσ. 574-588]. Ὁ σ. ἐξετάζει τὴν ἀπαρηγόρητη κατάσταση τοῦ Ἰακώβ ἐξ αἰτίας τοῦ μὴ ἐνταφιασμοῦ τοῦ γιοῦ του Ἰωσήφ, ὅπως αὐτὴ περιγράφεται στὸ ἔργο τοῦ Φίλωνα τοῦ Ἰουδαίου *Περὶ Ἰωσήφ* (κεφ. 16-27). Ἡ στάση τοῦ ἡλικιωμένου πατέρα ἀπέναντι στὸ πένθος καὶ ἡ θλίψη τῆς ἀπώλειας καταδεικνύει ὅτι ὁ Φίλων ἦταν ἐπηρεασμένος τόσο ἀπὸ τὴν παρηγορητικὴ γραμματεία τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς περιόδου ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν κοσμοθεωρία τοῦ Στωικισμοῦ καὶ ἄλλων σύγχρονων φιλοσοφικῶν ρευμάτων. Ἡ μέριμνα γιὰ τὴν πρέπουσα ταφή, ποὺ ὑπάρχει στὸ βιβλικὸ κείμενο, ἀλλὰ καὶ ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψη γιὰ τὶς δυσάρεστες ἐπιπτώσεις στὴν τύχη τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος, ὅταν ἓνα νεκρὸ σῶμα ἀφεθεῖ ἄταφο, μποροῦν λειτουργήσουν ὡς ἐρμηνευτικὰ κλειδιά γιὰ τὴν ὀρθότερη κατανόηση τῶν ἐκπληκτικῶν λόγων τοῦ Ἰακώβ στὸ κεφάλαιο 23 τοῦ *Περὶ Ἰωσήφ*: «δὲν εἶναι τόσο ὁ θάνατός σου ποὺ με θλίβει, ἀλλὰ ὁ τρόπος τοῦ θανάτου σου».

Κι ἀπὸ τὰ παλαιοδιαθηκικά θέματα μᾶς περνάει στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁ Étienne Nodet μὲ τὴ μελέτη του ὑπὸ τὸν τίτλο: «De l’authenticité de la finale de Marc» [σσ. 589-604], ποὺ καταπιάνεται, ὅπως ἀπερίφραστα δηλώνεται στὸν τίτλο, μὲ τὸν ἐπίλογο τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου καὶ τὴν προβληματικὴ σχετικὰ μὲ τὴν αὐθεντικότητά του. Σύμφωνα μὲ τὴν προσέγγιση τοῦ σ. ἡ ἐπανεξέταση τοῦ κλασικοῦ προβλήματος τῆς διπλῆς κατάληξης τοῦ Μάρκου ὀδηγεῖ σὲ δύο συμπεράσματα: ἄφ’ ἐνὸς ἡ πρώτη κατάληξη «ἐφοβοῦντο γάρ» (16, 8) ἀντιστοιχεῖ στὴν πρωτότυπη ἐκδοχὴ καὶ ἄφ’ ἑτέρου ἡ μακρὰ κατάληξη (16, 9-20) ἀποτελοῦσε ἀρχικὰ τὸν ἐπίλογο καὶ τῶν τεσσάρων εὐαγγελικῶν διηγήσεων, ὅταν τὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιο ἦταν τὸ τέταρτο κατὰ σειράν καὶ παρέμεινε προσκολλημένη ἐκεῖ, ὅταν ἀργότερα αὐτὸ ἄλλαξε θέση στὴ σειρά τῶν εὐαγγελίων.

Τὸ τεῦχος ὀλοκληρώνεται μὲ τὴν ἔκδοση μιᾶς Χαναανιτικῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸν Émile Puech μὲ προέλευση τὸ Lakish [σσ. 605-611] καὶ τὶς καθιερωμένες στήλες μὲ τὶς βιβλιοκρισίες προσφάτων μονογραφιῶν ποὺ ἀφοροῦν τὶς βιβλικὲς σπουδές.

Journal of Early Christian Studies, τόμ. 30, τεῦχ. 4 (2022)

Τὸ τρέχον τεῦχος τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης, ποὺ ἐπιμελεῖται καὶ ὑποστηρίζει ἡ Βορειοαμερικανικὴ Πατρολογικὴ Ἑταιρεία (North American Patristic Society), ἀνοίγει μὲ τὴ μελέτη τοῦ Jason Yuh ὑπὸ τὸν τίτλο: “Tracing One Aspect of the Process(es) of Communal Identity Construction of the *Didache* through Baptism and Ritual Innovation” [σσ. 475-503]. Πρόκειται γιὰ ἐργασία ποὺ καταπιάνεται μὲ τὸ κείμενο τῆς *Διδαχῆς τῶν Ἀποστόλων* καὶ τὶς λειτουργικὲς πληροφορίες ποὺ ἐμπεριέχονται σ’ αὐτό. Μέσα ἀπὸ τὴ διερεύνηση τῶν τελετουργικῶν πρακτικῶν τοῦ Βαπτίσματος ποὺ περιγράφονται στὴ *Διδαχῆ*, ὁ σ. ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνιχνεύσει τὴ/τὶς διαδικασί(-)ες κατασκευῆς κοινοτικῶν ταυτοτήτων. Ἐπικεντρώνεται σὲ τρεῖς

περιπτώσεις χαρακτηριστικών διατυπώσεων: α) τή χρήση τοῦ ρήματος βαπτίζω, β) τὸν λεκτικὸ τύπο εἰς [τό] ὄνομα καὶ γ) τὴν προτίμηση τῆς φράσης ὕδωρ ζῶν στὰ χωρία Διδ. 7, 1-4 καὶ 9, 5 καὶ τὰ συγκρίνει μὲ τὴν τελετουργικὴ δομὴ τοῦ βαπτίσματος σὲ παρόμοιες πρακτικές. Μέσα ἀπὸ τὴ σύγκριση αὐτῆ, ὁ σ. καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ βάπτισις, ὅπως περιγράφεται στὸ βιβλίον τῆς Διδαχῆς, ἀποτελεῖ παράδειγμα τελετουργικῆς καινοτομίας.

Ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη: “Augustine’s Use of *Status legales* in the Anti-Donatist Exegesis of *Song of Songs* 1. 6-7” [σσ. 505-532] τοῦ Rafał Toczko. Ὁ σ. ἐπέλεξε νὰ μελετήσῃ τὴν ἀντι-δονατιστικὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ὅπως αὐτὴ ἀναπτύσσεται στὴν Ὁμιλία τοῦ *De pastoribus* (*Sermo* 46). Ἐκεῖ, ὁ ἱερός συγγραφέας ὑποστηρίζει ὅτι ἓνα ἀπὸ λίγα βιβλικὰ χωρία ποῦ ἐπέλεγαν νὰ ἐρμηνεύουν οἱ δονατιστές, γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι δὲν εἶναι σχισματικοὶ ἀλλὰ ἀποτελοῦν τὴν ἀληθινὴ ἐκκλησία, εἶναι τὸ ἄσμα ἄσματων 1, 6-7. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀξιοπιστία αὐτοῦ τοῦ ἰσχυρισμοῦ ἔχει κατὰ καιροὺς ἀμφισβητηθεῖ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, ἀφοῦ μόνον τὰ κείμενα τοῦ ἴδιου τοῦ Αὐγουστίνου ἐπαληθεύουν μία τέτοια πρακτικὴ, ὁ σ. ἐπιλέγει νὰ ἀντιπαρέλθῃ τὴν ἐν λόγῳ προβληματικὴ καὶ νὰ ἀναλύσῃ τὰ μοτίβα διάφευσης τοῦ Αὐγουστίνου γιὰ τὴν ὑποτιθέμενη δονατιστικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἄσματος 1, 6-7. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐργασία ἀναδεικνύεται ἐπομένως ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἰπῶνος ἀκολουθεῖ στενὰ τὰ πρότυπα ἐπιχειρηματολογίας μὲ τὸν τίτλον *status legales*, ποῦ ἀπαντοῦν στὰ κλασικὰ ρητορικὰ ἐγχειρίδια τῆς λατινικῆς γραμματείας. Μέσα ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῆς χρήσης τῶν λεπτομερῶν ὁδηγιῶν τοῦ Κικέρωνα γιὰ τὴ δόμησιν ἑνὸς ἐπιχειρήματος καὶ τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἀμφισημίας, ὅπως περιγράφεται στὸ ἔργο τοῦ *De inventione* 2, 115-21, καταδεικνύεται ὅλος ὁ βασικὸς ἄξονας δόμησιν τῶν ἀντιδονατιστικῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Αὐγουστίνου ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἄσματος 1, 6-7.

Ἀπὸ τὸν Αὐγουστίνον καὶ τὴ δονατιστικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἄσματος στὸν Κύριλλον Ἀλεξανδρείας καὶ τὴν ἐρμηνεία τοῦ στὸ *Κατὰ Λουκᾶν* μᾶς μεταφέρει ὁ Barthélémy Enfrenin μὲ τὴ μελέτη του: “With or without Candles? Manipulating Cyril of Alexandria’s Third Homily in Lucam: Three Versions for One Text” [σσ. 533-553]. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Ἀλεξανδρινὸς ἐπίσκοπος ἔχει ἀφιερῶσει 156 ὁμιλίαις στὴν ἐρμηνεία τοῦ *Κατὰ Λουκᾶν* εὐαγγελίου. Ἡ τρίτη κατὰ σειρὰ ἀπὸ αὐτὰς καταπιάνεται μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ χωρίου *Λουκ.* 2, 21-24 καὶ κατέχει ἰδιαιτέρη θέση στὸ κειμενικὸ αὐτὸ σῶμα, καθ’ ὅτι ἀποσπάσματά της διασώζονται τόσο στὶς συλλογὰς πατερικῶν χωρίων (*catenae*) ὅσο καὶ στὴ λειτουργικὴ παράδοση. Ἐπιπλέον, εἶναι γνωστὴ καὶ μία Συριακὴ μετάφρασις τῆς ἐν λόγῳ ὁμιλίας. Ὁ σ. ἐπιχειρεῖ νὰ μελετήσῃ τὴν τρίτη αὐτῆ ὁμιλία τοῦ ἁγ. Κυρίλλου, ἐξετάζοντας καὶ συγκρίνοντας μεταξὺ τους ὅλες τὶς σωζόμενες μαρτυρίες. Μέσα ἀπὸ τὴ σύγκριση αὐτῆ καταδεικνύεται μία σαφέστερη εἰκόνα τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου ὅσο καὶ ἡ μεταγενέστερη πρόσληψίς του.

Στὴν ἐπόμενη κατὰ σειρὰν μελέτη μὲ τίτλον: “Pragmatic Necessity over Scriptural Guidelines: Basil of Seleucia and the Swearing of Oaths at Later Roman Church Councils” [σσ. 555-585] ἀπὸ τὸν Michael Wuk ἐξετάζεται τὸ δίπολον μεταξὺ πραγματισμοῦ καὶ αὐστηρῆς τήρησιν τῶν κανόνων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοὺς

ἐπισκόπους τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητος. Ἡ περίπτωση μελέτης τοῦ σ. εἶναι ἡ ὀρκωμοσία, μιὰ πρακτικὴ ποὺ ἐνῶ εἶχε ἀπορριφθεῖ ρητὰ καὶ κατηγορηματικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἰησοῦ (πρβλ. *Ματθ.* 5, 33-37), ἐν τούτοις ἐφαρμοζόταν συχνὰ σὲ ἐκκλησιαστικὲς ὑποθέσεις. Ὁ σ. ἐπικεντρώνεται στὴν ἐξέταση τῶν κανονιστικῶν διαδικασιῶν τῶν τοπικῶν ἐκκλησιαστικῶν συνόδων τοῦ 5ου αἰ. καὶ τῆ σχετικῆ συμπεριφορὰ τοῦ Βασιλείου, ἐπισκόπου Σελευκείας τῆς Ἰσαυρίας. Ἐνῶ στὴ σύνοδο τῆς Ἐφέσου τοῦ 449, τὴν ἀποκαλούμενη καὶ *ληστρικὴ*, ὁ Βασίλειος ἀρνήθηκε νὰ δώσει ὄρκο ἐπικαλούμενος τὴν ἐντολὴ τοῦ Ἰησοῦ, δύο χρόνια ἀργότερα κατὰ τὴ Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος τὸ 451 ἀπαίτησε ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους νὰ ὀρκισθοῦν γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν λεγομένων τους. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐνδελεχῆ ἐξέταση τῆς ἀμφιθυμίας τοῦ συγκεκριμένου ἐπισκόπου στὴν πρακτικὴ τῆς ὀρκωμοσίας, καθίσταται φανερὸ ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐπιλογὴ ἦταν συνυφασμένη μὲ παραμέτρους τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς καὶ ὄχι μὲ τὴν αὐστηρὴ ὑπεράσπιση κάποιων συγκεκριμένων θρησκευτικῶν ἀρχῶν.

Λίγο ἀνατολικότερα ἀπὸ τὴ Σελεύκεια τῆς Ἰσαυρίας, στὴν Ἀρμενία, μᾶς μεταφέρει ὁ James C. Wolfe μὲ τὴ μελέτη του ὑπὸ τὸν τίτλο: “Sheep, Dogs, Wolves, and Demosthenes: Plutarch in the *Buzandaran Patmut’iwnk*” [σσ. 587-613]. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐνδιαφέρουσα καὶ ρηξικέλευθη προσέγγιση τῶν *Ἐπικῶν Ἱστοριῶν*, μιᾶς ἱστοριογραφικοῦ χαρακτήρος ἀρμενικῆς κειμενικῆς πηγῆς τοῦ 5ου αἰ., ποὺ ἀποδίδεται συμβατικὰ στὸν Φαῦστο Βυζάντιο. Ὁ σ. ὑποστηρίζει τὴν πιθανότητα ὑπαρξῆς ἐντὸς τοῦ ἀρμενικοῦ κειμένου μιᾶς ἄμεσης ἀναφορᾶς στὸν *Βίῳ Δημοσθένους* τοῦ Πλουτάρχου. Μὲ δεδομένες τὶς προσεγγίσεις τῆς προγενέστερης ἔρευνας, ὁ βαθμὸς ἐπίδρασης τοῦ ἱρσανικοῦ πολιτισμικοῦ ὑποβάθρου στὶς *Ἐπικὲς Ἱστορίες* θεωρεῖται τέτοιος ὥστε θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ ὀποιαδήποτε ἐνδεχόμενη ἐπαφὴ τοῦ συντάκτη μὲ τὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνικὴ παράδοση. Ὁ σ. ὥστόσο ἀμφισβητεῖ τὸν ἀπόλυτο χαρακτήρα τέτοιων διατυπώσεων καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἐξοικείωση τοῦ Ἀρμενίου ἱστοριογράφου μὲ κάποια ἑλληνικὰ ρητορικὰ ἐγχειρίδια καὶ προοιμνάσματα ποὺ ἦταν διαθέσιμα σὲ ἀρμενικὲς μεταφράσεις ἤδη κατὰ τὸν 5ο αἰ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὑποστηρίζει τὴν ὑπαρξῆ μιᾶς «λανθάνουσας ἑλληνικῆς πολιτισμικῆς» ἐπίδρασης στὶς *Ἐπικὲς Ἱστορίες*, κάτι ποὺ μπορεῖ ἐνδεχομένως νὰ ὀδηγήσει στὴν ἐπαναξιολόγησι τόσο τοῦ ἰδίου τοῦ κειμένου ὅσο καὶ τοῦ λογοτεχνικοῦ περιβάλλοντος ἐντὸς τοῦ ὁποίου παρήχθη.

Ἡ τελευταία κατὰ σειράν μελέτη μὲ θέμα: “Using Written Records in Liturgical Oratory: Conflicting Views in Late Sixth-and Early Seventh-Century Egypt” [σσ. 615-641] εἶναι τῆς Mary K. Farag, ἡ ὁποία ἐξετάζει ὀρισμένα ὀμιλητικὰ κείμενα τῆς Κοπτικῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας τοῦ 6ου καὶ τοῦ 7ου αἰ. Μέσα ἀπὸ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιτελεστικῆς κριτικῆς, ἡ σ. προσπαθεῖ νὰ κατηγοριοποιήσῃ τὴ διάδραση μεταξὺ γραπτοῦ λόγου καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀμιλητικῆς στὴν Αἴγυπτο τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητος. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐξέταση συγκεκριμένων ἐκκλησιαστικῶν ὀμιλιῶν τῆς περιόδου, ἡ σ. ὑποστηρίζει ὅτι τὸ γραπτὸ κείμενο λειτουργοῦσε σὲ πρῶτο ἐπίπεδο ὡς βοήθημα μνήμης στὴν ἐπιτέλεση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς. Στὴ συνέχεια οἱ ὀμιλίαι αὐτὲς καταγράφονται ἀπὸ στενογράφους ὥστε νὰ ἀποτελέσουν μὲ τὴ σειρά τους πρότυπα γιὰ μελλοντικὲς ὀμιλίαι ἀπὸ

άλλους ρήτορες. Δύο παράγοντες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση τής σχέσης μεταξύ του εκκλησιαστικού ρήτορα και του γραπτού προτύπου όμιλίας. Από τή μία πλευρά τὰ αύστηρά κριτήρια όριοθέτησης μεταξύ όρθης πίστης και αίρεσης έμπόδιζαν τή διάδοση όμιλιών, τών όποιών ή όρθοδοξία βρισκόταν υπό άμφισβήτηση. Από τήν άλλη, τὰ παραθέματα από τήν Άγία Γραφή και γενικότερα ή χρήση βιβλικών μοτίβων άποτελοΰσαν λιγώτερο εύπλαστο ύλικό στην εύχέρεια του εκκλησιαστικού ρήτορα.

Τό τεΰχος όλοκληρώνεται με τες καθιερωμένες βιβλιοκρισίες πρόσφατων μονογραφιών που άφορούν τόν πρώιμο Χριστιανισμό.

Δρ. Νικόλαος Κουρεμένος

Νομοκανονικά, έτος Κ', τεΰχ. 2 (2022)

Με μελέτες και άρθρα επί ζητημάτων τὰ όποια άφορούν τες σχέσεις Κράτους και Έκκλησίας στην Ελλάδα, αλλά και με τή νομολογία του Δικαστηρίου τής Εϋρωπαϊκής Ένώσεως επί σειράς θρησκευτικών ζητημάτων εύρυτέρου κοινωνικού και πολιτικού ενδιαφέροντος, κυκλοφορήθηκε τό νέο τεΰχος (2/2022) τής έξαμηνιαίας Έπιθεώρησης Έκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου *Νομοκανονικά*.

Πρόκειται για ένα τεΰχος έπετειακό -και έν ταυτῷ πανηγυρικό- καθώς με αυτό συμπληρώνεται είκοσαετία από τήν έκδοση του έν λόγω έπιστημονικού περιοδικού, του όποιου τήν πλούσια έπιστημονική συγκομιδή άποτελούν τὰ σαράντα πυκνογραφημένα τεΰχη με πάνω από 9.000 σελίδες, περισσότερες από έκατόν όγδόντα μελέτες από έκατό συγγραφείς, περισσότερες από τέσσερις έκατοντάδες άποφάσεις δικαστηρίων τής Ελλάδος και τής άλλοδαπής, από τες όποιες ή πλειονότητα είναι ύπομνηματισμένες.

Τό τεΰχος προλογίζει ό ιδρυτής και διευθυντής του περιοδικού, Όμότ. Καθηγητής τής Νομικής Σχολής Αθηνών Ιωάννης Κονιδάρης, έμπλεος συναισθημάτων δίκαιης έγκραυχήσεως και εύγνωμοσύνης καθώς, όπως σημειώνει, ό σπόρος που φύτφε πριν από είκοσι έτη βλάστησε και αναπτύχθηκε δικαιώνοντας τήν προσδοκία του να άποτελέσουν τὰ *Νομοκανονικά* τό βήμα εκείνο που θα έπιτρέψει στις νέες δυνάμεις του κλάδου να έμφανισθούν στο προσκήνιο. Εύγνωμοσύνης δέ, για όσους πίστεψαν στο έγχείρημα και συνέδραμαν με κάθε τρόπο για τήν έπιτυχία του.

Τή συμπλήρωση τής είκοσαετίας από τής έκδόσεως τών *Νομοκανονικών* χαιρετίζει «μετ' ιδιαιζούσης χαράς και πολλής συγκινήσεως» ό Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαίος ό όποιος, με σεπτό Πατριαρχικό Γράμμα του, τó όποιο δημοσιεύεται στο περιοδικό, συγγαίρει τήν Έπιθεώρηση για τήν έπέτειο-όρόσημο τής 20ετίας σημειώνοντας ότι: «ή έκδοσίς της έκάλυφεν ούσιῶδες κενόν τόσον εις τήν νομικήν όσο και εις τήν θεολογικήν έπιστήμην, λόγω τής επί πολλές δεκαετίας άπουσίας σχετικού ακαδημαϊκού περιοδικού εις τούς δυσχερείς, αλλά άκρω γοητευτικούς, κλάδους του Έκκλησιαστικού και του Κανονικού Δικαίου» και εύχεται «κατά πάντα καλλίκαρπον και άνοδικήν τήν συνέχισιν του έκδοτικού

βίου του περιοδικού», επισημαίνοντας ότι τά «“Νομοκανονικά” κοσμοῦν τὴν ἐν Φαναρίῳ Πατριαρχικὴν Βιβλιοθήκην». Ἐπίσης, μὲ Ἐπιστολὴ του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος Β΄ ἀφοῦ ἐπισημαίνει ὅτι «ἡ συμπλήρωσις εἴκοσι ἐτῶν εὐδοκίμου παρουσίας τῶν “Νομοκανονικῶν”, τῆς μοναδικῆς ἐν κυκλοφορίᾳ ἐπιστημονικῆς Ἐπιθεώρησεως τοῦ καθ’ ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, κατὰ πάντα δικαιῶ τὴν ἰδέαν καὶ πρωτοβουλίαν τῆς ἰδρύσεώς των» εὐχεται τὰ «“Νομοκανονικά” νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ἀποτελοῦν κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη λίκνον ἐπιστημονικῆς πρωτοπορίας», ἐπισημαίνοντας ἐμφατικῶς ὅτι ἡ παρουσία τους «συνιστᾷ ἀνεξίτηλον βιβλιοθήκην ἐπιστημονικῆς ἀναφορᾶς εἰς πείσμα τοῦ ἀύλου, ἀσταθοῦς καὶ χαώδους ὄγκου πληροφοριῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ διαδικτύου».

Τὰ *Νομοκανονικά* εἶναι ἡ ἐξαμηνιαία Ἐπιθεώρηση, ποὺ ἐπιδιώκει νὰ καλύψει δύο σύνθετους καὶ δυσχερεῖς ἐπιστημονικοὺς κλάδους: τὸ Ἐκκλησιαστικὸ καὶ τὸ Κανονικὸ Δίκαιο, τόσο σὲ ἐπίπεδο θεωρίας ὅσο καὶ δικαστηριακῆς πράξεως. Ἀποτελοῦν τὸ ἐπιστημονικὸ ὄργανο τῆς Ἑταιρείας Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου (<http://www.etekkad.gr>), διευθύνονται ὑπὸ τοῦ Ὁμοτ. Καθηγητοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν καὶ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Ἰω. Μ. Κονιδάρη, ἐκδίδονται ἀπὸ τὴν εὐφήμεως γνωστὴν ἐκδόσει Σάκκουλα Α.Ε. (<https://www.sakkoulas.gr>) καὶ κυκλοφοροῦν Νοέμβριο/Δεκέμβριο καὶ Μάιο/Ιούνιο ἐκάστου ἔτους. Ἀπευθύνονται σὲ δικηγόρους, δικαστῆς, θεολόγους καὶ σὲ ἐρευνητῆς ἐπιστήμονες ἀπὸ τὸν χῶρο τῶν κοινωνικῶν καὶ ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν (ἱστορικούς, κοινωνιολόγους κ.λπ.), οἱ ὅποιοι εἴτε ἐντρυφοῦν στὸ πεδίο τῶν σχέσεων Πολιτείας – Ἐκκλησίας / θρησκευτικῶν κοινοτήτων, εἴτε ἀσχολοῦνται μὲ θέματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ δὴ τῆς νεώτερης. Ἐκδίδονται ἀνελλιπῶς ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 2002 καὶ ἤλθαν, σύμφωνα μὲ τὴν πρόθεση τοῦ ἰδρυτοῦ καὶ Διευθυντοῦ τους, νὰ καλύψουν τὴν ἀπουσία, ποὺ εἶχε ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου καταστρεῖ εὐκρινῶς ὁρατῆ, μιᾶς περιοδικῆς ἐκδόσεως, ἡ ὁποία νὰ προάγει τὴν ἐπιστήμη στὰ ζητήματα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ εὐρύτερα τὸν δημόσιο διάλογο στὰ ζητήματα τῶν σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας.

Στὴν ὕλη τοῦ περιοδικοῦ περιλαμβάνονται τρεῖς ἐνότητες, ποὺ περιέχουν ἄρθρα, μελέτες ἢ/καὶ γνωμοδοτήσεις, ἀποφάσεις ἐλληνικῶν καὶ διεθνῶν δικαστηρίων, ἰδίως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαστηρίου Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου, κατὰ τὸ δυνατόν μὲ σχόλια καὶ παρατηρήσεις, καθὼς καὶ βιβλιοκρισίες καὶ βιβλιοπαρουσιάσεις. Καινοτομία τῆς νέας περιόδου συνιστᾷ ἡ σχεδιαζόμενη νέα, τέταρτη ἐνότητα, ἡ ὁποία θὰ περιέχεται στὴν Ἐπιθεώρηση ἐφ’ ὅσον συντρέχει λόγος καὶ θὰ περιλαμβάνει βιβλιογραφικὴ ἀποδελτίωση ἢ ἐνημέρωση ἐπὶ τῆς νεώτερης ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας, ὑπὸ τὴν εὐρύτατη ἔννοια τοῦ ὅρου, ἢ ἐπιστημονικὸν διάλογο ἢ συνδιασμό τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν τὰ *Νομοκανονικά* ἀνταποκρίνονται πλήρως καὶ εἰς βάθος σὲ κάθε ἀνάγκη ἐνημέρωσης σχετικὰ μὲ τὸ Ἐκκλησιαστικὸ καὶ τὸ Κανονικὸ δίκαιο καὶ συνεχίζουν νὰ ἀποτελοῦν τὸ ἐγκυρότερο βοήθημα τοῦ νομικοῦ τῆς πράξης, ἀλλὰ καὶ ἐρευνητῶν ἀπὸ τὸν χῶρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν (θεολόγων, ἱστορικῶν, κοινωνιολόγων κ.ἄ.).

Στὸ παρὸν τεύχος δημοσιεύονται: Ἄρθρο-ἀφιέρωμα τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κονιδάρη γιὰ τὸν αἰμίμηστο Καθηγητὴ καὶ ἀκαδημαϊκὸ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτο ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ἕνας ρηξικέλευθος Νομοκανονολόγος» καὶ οἱ ἀκόλουθες τέσσερις μελέτες:

α) «Ὅργανικὲς θέσεις καὶ μισθοδοσία τοῦ Κλήρου», μία ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῶν μισθολογικῶν διατάξεων τοῦ Ν. 4957/2022, τοῦ κ. Θεοδ. Παπαγεωργίου, δικηγόρου LL.M., Εἰδικοῦ Νομικοῦ Συμβούλου τῆς Ἴ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος:

β) «Ὁ “Καταστατικὸς Χάρτης” τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν Δωδεκανήσου», ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἄρθρων 317-352 τοῦ Ν. 4957/2022, τῶν κ. Γεωργίου Ἀνδρουτσοπούλου, Ἐπίκ. Καθηγητῆ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Ἀθηνῶν καὶ Ἄθαν. Κόντη, δικηγόρου, Δρ. Νομικῆς:

γ) «Ἡ νομολογία τοῦ Δικαστηρίου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως ἐπὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων», μὲ παρουσίαση ἀποφάσεων ἐπὶ θρησκευτικῶν ὑποθέσεων βαρύνουσας σημασίας μὲ ἔμφαση στὴν νομολογιακὴ πυκνότητα τῆς τελευταίας πενταετίας (π.χ. ὑποθέσεις ἴσης θρησκευτικῆς μεταχειρίσεως στὸν ἐργασιακὸ χῶρο, διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν, κ.α.), τοῦ κ. Θεοδ. Τσιβόλα, δικηγόρου, Δρ. Νομικῆς, καὶ

δ) «Ἡ συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν στὴν διοίκηση τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», μία καταγραφὴ πορισμάτων ἐρεῦνης διεξαχθείσης στὸ πλαίσιο ἐκπονηθείσης -καὶ ἤδη περατωθείσης- διδακτορικῆς διατριβῆς, τοῦ κ. Νικολάου Χαμάκου, Πρωτοδίκη Διοικητικῶν Δικαστηρίων, Δρ. Νομικῆς.

Στὸ τέλος τοῦ παρόντος τεύχους δημοσιεύονται, μὲ ιδιαίτερη σελιδαρίθμηση, τὰ συγκεντρωτικὰ εὐρετήρια συγγραφέων, δικαστικῶν ἀποφάσεων καὶ πράξεων ἀνεξαρτήτων ἀρχῶν καὶ ὄρων καὶ ὀνομάτων, εὐρετήρια γιὰ ὀλόκληρη τὴν εἰκοσαετία, τὰ ὁποῖα ἐπιμελήθηκε ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς κ. Θεόδ. Τσιβόλας.

Δρ. Χ. Ἀνδρεόπουλος
Σύμβουλος Ἐκπ/σης Θεολόγων